

Av Staffan Eng
Illustration Malin Koort

Bara ..vara lärare

– *en omöjlig uppgift?*

Ett stigande antal arbetsuppgifter i kombination med ensamheten i själva klassrumssituationen kan vara en anledning till att många lämnar yrket.

Den senaste tidens ökande intresse för arbetsrelaterad ohälsa inom skolan kan bidra till mer forskning i ämnet och en bättre arbetssituation för svenska lärare, hoppas forskarna.

Föreskriften har uppmärksammats av de fackliga organisationerna och lett till utbildningsinsatser på många skolor. Men Petra Lindfors, professor i arbets- och organisationspsykologi vid Stockholms universitet, menar att skillnaden mot det gamla regelverket egentligen inte är så stor.

En nyhet är dock att det har blivit tydligare vad en arbetsgivare förväntas göra och hur viktigt det är med kunskap och systematik i arbetsmiljöarbetet. Det har ökat intresset för arbetsrelaterad ohälsa och förebyggande åtgärder, menar hon, även om det är oklart hur mycket det har påverkat det vardagliga arbetet i klassrummen.

– Det vore otroligt om det har skett jättemycket på den här korta tiden. Jag är realist: Om det har skapat en ökad medvetenhet hos skolledare och väckt tankar om hur arbetsmiljön ska förbättras så är väl det alldeles utmärkt, säger Petra Lindfors.

Klart är i alla fall att lärare som yrkesgrupp är utsatta för

höga krav i kombination med bristande resurser som lågt socialt stöd och inflytande, något som är kopplat till både en lägre tillfredsställelse med arbetet och en ökad risk för utbrändhet och depression.

Det har Petra Lindfors sett i arbetet med Arbetsmiljöverkets kunskapsammansättning *Kvinnors och mäns arbetsvillkor* från förra året, där hon undersökte svensk och internationell forskning om läraryrket.

Hon lyfter särskilt fram de emotionella kraven, som finns inbyggda i själva klassrumssituationen, där lärarna arbetar ensamma och sällan har möjlighet att gå iväg och prata av sig, som i ett vanligt kontorsarbete.

– Dels ska man se och utmana uppåt 30 elever med individuella behov – bara det en nästan omöjlig uppgift. Dels ska man kunna hålla tillbaka sina egna känslor när man blir provocerad av eleverna eller deras föräldrar. Det medför en stor belastning, säger hon.

MEN DET HANDLAR också om de ökade kraven på dokumentation och det stigande antalet arbetsuppgifter som många rapporter vittnar om. Enligt en studie har andelen svenska lärare som anser sig ha för många arbetsuppgifter fördubblats sedan 1990-talet.

– Lärarna kan inte både vara lärare, kuratorer, psykologer, läkare och socionomer. Det verkar som om en del lärare förväntas göra väldigt mycket som de inte har utbildning för, säger hon.

Så är också lärarna en av de yrkesgrupper som är mest långtidssjukskrivna på grund av psykisk ohälsa i Sverige.

I OECD:s senaste TALIS-undersökning (Teaching and

Learning International Survey) från 2013 låg de svenska lärarna dessutom i botten när det gällde tillfredsställelse med sitt yrkesval, även om de flesta var nöjda med sin arbetsplats.

Petra Lindfors tror att arbetsmiljön är en viktig orsak till att en del lärare väljer att lämna yrket, även om det fortfarande saknas studier på området.

Vad säger då forskningen om hur vi kan förbättra lärarnas situation? Den viktigaste insikten är faktiskt att arbetsmiljöarbetet måste vara långsiktigt: Många av de studier som finns pekar på att effekterna på sjukfrånvaron inte kommer förrän efter tre eller fem år.

– Det vi ser är att det inte finns några snabba lösningar. Det finns konsulter som lovar guld och gröna skogar, men oftast stämmer inte det, säger Petra Lindfors.

Annars tycker hon att det är svårt att tala om åtgärder med entydigt forskningsstöd. I stället hänvisar hon till det stödmaterial som finns på Arbetsmiljöverkets hemsida, som hon tycker är väldigt användbart.

– Det handlar om att fundera över vad vi gör och utarbeta

Petra Lindfors är professor i arbets- och organisationspsykologi vid Stockholms universitet.

FOTO: NICKLAS GUSTAFSSON, MAX SCHEJA

”Det verkar som om en del lärare förväntas göra väldigt mycket som de inte har utbildning för.”

lokala rutiner som synliggör hur alla jobbar. Hur ser tjänstefördelningen ut inför ett läsår? Hur hanterar vi arbetstoppar? Hur gör vi när någon blir sjuk?

Men hon vill ändå lyfta fram de svenska skolor som har avlastat sina lärare genom att lägga över mentorskapet på fritidspedagoger.

– Det gör att lärarna inte får dubbla roller gentemot eleverna. Att både vara den som har koll på elevernas hemsituation och den som bedömer dem kan bli knivigt, särskilt på högstadiet och i gymnasiet, säger hon.

LARS STRANNEGÅRD, rektor på Handelshögskolan och professor i management och organisation, har länge förespråkat en liknande lösning. För honom är det en fråga om arbetsspecialisering.

– All organisationsteoretisk forskning säger att ett av de mest effektiva sätten att bedriva produktion och nå hög kvalitet är att låta folk få ägna sig åt det de är utbildade för, säger han.

I dag tycker han att lärarna tvingas ägna alldeles för mycket av sin tid åt administration och sociala frågor. Hur mycket tid tar inte bara en sådan enkel sak som mötesbokning för föräldrakontakt?

– Då är frågan vilka aktiviteter som bidrar till kärnverksamheten, nämligen att undervisa eleverna. Var behövs läraren verkligen och vad går att lägga

Lärare tvingas ägna för mycket tid åt administration och sociala frågor, tycker Lars Strannegård, professor i management och organisation.

ut på någon annan mer specialiserad enhet?

Hans eget förslag är att införa elevvårdsenheter som tar hand om administrationen och ordningsfrågorna, ett system som redan finns i Frankrike och i flera andra länder.

Där får till exempel en elev som kommer för sent inte komma in i klassrummet utan att först anmäla sig hos elevvårdsenheten. Vid upprepade förseelser är det också den enheten som sköter kontakten med eleven och föräldrarna – läraren kopplas bara in om det behövs.

Lars Strannegård tror att sådana lösningar är minst lika viktiga för läraryrkets attraktivitet som exempelvis karriärtjänster. För den som väljer ett högkvalificerat, kunskapsintensivt yrke vill inte ägna sin tid åt att jaga elever som skriker eller håller på med sin mobiltelefon.

– Vi måste se till att lärare får vara lärare. Allt annat är bara utanpåverk, säger han.

Höga krav i arbetet var också en av de omständigheter som stack ut när ergonomen Inger Arvidsson på Lunds →

Motverka hög arbetsbelastning

På Arbetsmiljöverkets hemsida finns filmer, broschyurer och böcker. För att hantera en ohälsosam arbetsbelastning föreslås fyra steg:

1

Ta reda på hur arbetsbelastningen ser ut. Gör enkäter eller studera verksamhetsresultat, fidsrapporter och sjukskrivningar. Gruppsamtal och intervjuer är det bästa sättet att få en bild av orsakerna till problemen.

2

Använd resultaten till att bedöma riskerna för olika arbetstagare. Hur svåra är konsekvenserna? Vad är sannolikheten för att de inträffar? Riskerna blir större ju längre en ohälsosam arbetsbelastning pågår.

3

Åtgärda problemen genom att minska kraven eller öka resurserna. Ange tydligt vad som förväntas av olika befattningar. Prioritera akuta problem och långsiktiga åtgärder som riktar in sig på de bakomliggande orsakerna. Skriv in resten i en handlingsplan.

4

Gör en systematisk uppföljning. Om åtgärderna inte ger önskad effekt kan det bero på att det finns andra orsaker till problemen. →

stora analys av Pisa-resultaten från år 2007, så är det viktigt för elevernas prestationer att rektorerna hinner vara pedagogiska ledare och inte drunknar i administration.

I RAPPORTEN *Bra arbetsmiljö i skolan ger bättre resultat* från förra året argumenterar Lärarförbundet och Sveriges elevkårer också för att det finns ett samband mellan lärarnas arbetsmiljö och elevernas prestationer.

Men Inger Arvidsson menar att det krävs mycket resurser för att studera den sortens orsaks-samband: Det finns så många parametrar inblandade, och man skulle behöva följa stora populationer under lång tid.

Samtidigt tycker hon att det är spännande att elevernas resultat inte bara är en produkt av deras socioekonomiska situation: Vissa skolor med ett fantastiskt elevunderlag presterar sämre än man kunde förvänta sig och vice versa, vilket skulle kunna förklaras av lärarnas arbetssituation.

Vi vet också att många elever är väldigt stressade. Enligt Petra Lindfors verkar det finnas intrikata samband mellan lärarnas förväntningar på eleverna och elevernas prestationer, stress och förväntningar på sig själva – något som i sin tur kan påverkas av arbetsmiljön.

I en kanadensisk studie hade till exempel eleverna en högre nivå av stresshormonet kortisol på skolor där många lärare var utbrända.

– Sambanden i skolkontexten kan gå åt alla möjliga håll. Men det är klart att en stressad lärare rimligtvis har sämre förutsättningar att göra ett gott arbete än en mindre belastad lärare, säger Petra Lindfors. ●

→ universitet för fem år sedan undersökte vilka faktorer som har samband med utbrändhet hos svenska lärare.

Själv tror hon att kraven skulle kunna minskas genom en bättre samordning mellan stat och kommun.

– När vi var ute i skolorna klagade många lärare på att de fick vissa uppgifter från rektor, andra från läroplanen och ytterligare andra från kommunen. Och de aktörerna är inte alltid samordnade, säger hon.

Andra viktiga faktorer var relationen mellan ledare och anställda, tid för återhämtning samt lärarnas tillit till sin

”Det behövs ett väl fungerande teamarbete där man får stöd från kollegor.”

egen förmåga, vilken intressant nog inte hade något större samband med de yttre kraven. Därför tror Inger Arvidsson att stödfunktionerna på skolan är väldigt viktiga.

– Jag tänker att det behövs ett väl fungerande teamarbete

där man får stöd från kollegor, har folk att rådfråga och kan hämta strategier från varandra. Det skulle kunna bygga upp självförtroendet, säger hon.

Av de nästan 500 lärarna i studien visade hela 15 procent allvarliga symtom på utbrändhet. Samtidigt betonar Inger Arvidsson att många lärare mår bra – hälften visade inte alls några tecken på utbrändhet. I en pågående uppföljningsstudie har hon dessutom sett att stressen inte är konstant, utan ofta varierar över tid även hos samma personer.

Mycket tyder på att även rektorerna, som befinner sig i

en klassisk mellancheffsposition med press från både lärare och förvaltning, har fått en större arbetsbörda och mindre stöd i sitt arbete. Därför har Inger Arvidsson tillsammans med kollegan Roger Persson sökt forskningsmedel för att undersöka deras situation.

Samtidigt har Jan Löwstedt, professor på Stockholms universitet, påbörjat ett projekt som undersöker vilka andra ledarfunktioner inom skolan som rektorerna skulle kunna delegera en del av sitt arbete till.

Hur påverkar då allt detta eleverna? Enligt det amerikanska konsultföretaget McKinseys

När Bjarne Engström – läraren som få trodde skulle gå in i väggen – brände ut sig, så bidrog det till förändringar på Risbroskolan i Fagersta.

FOTO: ADAM AF EKENSTAM

FAGERSTA

”Det var som att lyfta en börda från mina axlar”

På Risbroskolan med elever i årskurs 7-9 har lärarna fått tillbaka lusten att undervisa sedan mentorskapet flyttades över till studiepedagoger.

För fyra år sedan gick svenskläraren Bjarne Engström in i väggen. Då hade han under lång tid upplevt hur kraven på dokumentation hade ökat – både på gott och ont.

– Men mest på gott faktiskt, säger Bjarne Engström. Bedömningen fungerade inte tidigare, eftersom det inte fanns någon dokumentation. Om det bara står ”OK” är det svårt att veta var en elev befinner sig och hur man kan ta sig vidare, fortsätter han. Det formativa arbetssättet fick Bjarne Engström att inse hur mycket han kunde göra som pedagog. Han försökte bli allt mer formativ och skriva allt bättre omdömen, ända tills det brast.

BESKEDET OM ATT Bjarne – en lärare som få trodde skulle gå in i väggen – hade bränt ut sig kom som en chock för de andra på skolan. Han tror att det kan ha

påverkat skolledningen att göra något åt situationen.

Hösten år 2015 anställdes i alla fall tre beteendevetare på deltid som studiepedagoger samtidigt som lärarnas undervisningstid minskades med en timme i veckan. Sedan tidigare fanns det också en lagassistent som avlastade lärarna i det administrativa arbetet.

– För mig har det varit som att lyfta en stor börda från mina axlar. Det skapar en känsla av att jag faktiskt har tid att göra det som jag tyckte var så viktigt: att göra dokumentationen ordentligt och ge feedback till eleverna som verkligen för dem framåt, säger Bjarne Engström.

NU KAN HAN i samtalen med eleverna koncentrera sig på deras kunskaper, medan studiepedagogerna sköter frågor om till exempel frånvaro. Han tycker också att det har blivit lättare att förhålla sig objektiv i bedömningsituationen.

– Det är ett fruktansvärt svårt uppdrag att sätta slutbetyg på någon i nian och ändå ha en

mentorsrelation. Man kanske till och med undviker att sätta ett F.

Dessutom tycker han att det har blivit lättare att planera. Tidigare hände det ofta att hela den måndagsförmiddag som han hade satt av för planering gick åt till att ringa samtal om stökiga elever.

– Då fick jag hitta på vad jag skulle göra med klassen på väg mellan tröskeln till klassrummet och tavlan, säger han.

ENLIGT SKOLANS EGNA utvärderingar upplever de flesta lärarna att deras arbetssituation har förbättrats, att stressen har sjunkit och att det finns mer tid till undervisning.

Intressant nog har också elevernas betyg höjts under samma tid, samtidigt som lärarnas sjukskrivning har gått ner med i genomsnitt fem dagar per år – något som motsvarar 200 vikariedagar.

Finns det då inte några nackdelar? Ett uppenbart problem är att det kostar pengar att nyanställa. Men Bjarne Engström menar också att det finns risk för att man lämpar över för många sysslor på studiepedagogerna.

– Lärarjobbet handlar fortfarande om både kunskap och fostran. Men vi slipper en del av tanke- mödan i det sociala arbetet, säger han. ● →

BJARNES BÄSTA TIPS:

- Var rädd om studiepedagogerna! Försök lösa de ämnesspecifika och lektionsbundna problemen själv.
- Använd tiden som blir över till att arbeta formativt, både med planering och själva bedömningen.
- Använd också en del av tiden till att göra roliga saker med eleverna, så att till och med en lektion mellan tre och fyra på eftermiddagen blir rolig.

LILLA EDET

”Nu hinner jag lyfta blicken och följa upp”

I Lilla Edets kommun ger coaching och delat ledarskap rektorerna bättre förutsättningar att utföra sitt uppdrag.

Höstterminen år 2015 införde Lilla Edet en helt ny ledningsorganisation. I samband med det började bildningschefen Olle Isaksson och biträdande förvaltningschefen Anders Nordgren att systematiskt coacha skolledarna.

– Det är människorna i en organisation som är viktigast. Ibland förlitar man sig alldeles för mycket på systemen. Då går det åt mycket tid till redovisningar, som inte gynnar vårt grunduppdrag, säger Olle Isaksson.

Coachingen sker i enskilda samtal, där skolledarna har fått i läxa att redogöra för hur de vill att deras enheter ska se ut om tre eller fem år. Samtidigt tar de lärdom av varandra på chefsmöten och ledardagar.

Grundtanken är att man ska fokusera på ett fåtal tydliga mål – ett så kallat önskat läge. Då faller också en del av de övriga arbetsuppgifterna bort, menar Olle Isaksson.

– Våldigt många aktörer ställer krav på skolan. Men vi som är närmast verksamheten ska inte bara göra saker för andra, utan vi måste också ha en idé och tanke om vad vi vill göra själva.

DEN NYA organisationen innebär att ledningssidan stärktes och att delat ledarskap infördes på flera skolor. För Junita Eklund, rektor på Fuxernaskolan årskurs F-6 och Rysrjöskolan, har det lett till att hon har fått mer tid att analysera vad som behöver förbättras.

Lärarna har till exempel kunnat få fortbildning på IKT-området, vilket har förbättrat elevernas prestationer. Man har också satt igång med samarbeten och utbyten mellan lärare, så att de inte ska behöva tackla alla problem själva bakom en stängd klassrumsdörr.

– En rektor måste initiera och följa upp. Jag har fått möjlighet att göra det, säger hon.

Hon tycker att coachingen har fått henne att lyfta blicken från allt som måste lösas i stunden, vilket har gjort henne tydligare och mer effektiv. Nu

OLLE ISAKSSONS & JUNITA EKLUNDS BÄSTA TIPS FÖR SKOLLEDARE:

- Se till att rektorerna har coachande chefer.
- Jobba mot ett önskat läge med få men distinkta mål.
- Delat ledarskap för rektorer är A och O.

vet alla lärare vilka övergripande mål som ska prioriteras.

Hon har också kunnat bolla frågor om hur hon ska hantera den egna arbetsbelastningen och fördela ansvarsområdena med biträdande rektor.

– Det har gett otroligt mycket. Det är inte någon som berättar för mig vad jag ska göra, utan jag måste komma fram till det själv. Det är det som coaching handlar om.

Junita Eklund upplever att förändringarna har gjort det lättare att behålla och rekrytera lärare. Det bekräftas av en TT-undersökning från i våras, som visar att Lilla Edet är en av få kommuner i Sverige där både lärartätheten och lärarbehörigheten ökar.

MEN ENLIGT Olle Isaksson stämmer inte den bilden längre, eftersom antalet barn i kommunen har ökat kraftigt utan att skolorna har blivit kompenserade för det.

Samtidigt pekar han på att elevernas meritvärden och behörighet till gymnasiet är de högsta som Lilla Edet någonsin har haft, även om de fortfarande är svaga i jämförelse med många andra kommuner.

– Det säger att vi har gjort något som är bra. Kunde vi bara få bättre förutsättningar är jag övertygad om att vi skulle kunna nå riktigt bra resultat, säger Olle Isaksson. ●

Bildningschefen Olle Isaksson och Junita Eklund, rektor på Fuxernaskolan, är överens om att coaching och delat ledarskap har varit bra för rektorerna i kommunen Lilla Edet.

FOTO: EMELIE ASPLUND